

24323

SMÅLAND

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

Misterhult

11/2 1960

Skogsmark, Gunnar, 1960

Svar på ULMA:s frågelista M 132 Bär och frukter
i hushållet.

98 bl. 4:o, 2 teckn.

9/3 "

Tillägg till ovanstående

3 " "

24323

x65D

Pär och frukter i Lushället.

Uppteckning från Trästerlult
av Gunnar Skogsmark.

På Trästerlults gods i Sv.
— min föräldrahem före-
kommo två stycken trädgår-
dar, "den nedre" och "den övre";
men min far anlade en
tredje med fruktträd. I de
båda förstnämnda fanns
redan allskanda fruktträd,
äpples av flera olika sorter,
libana päron, samt bigara
och halvbigara, samt korsbär.
I de minst förekommo och
så allskanda bärbuskar i

De två försträmnade trädgårdarna — krusbär, stieblabär, viubär, särskilt röda och svarta, men även, vil jag minnas, vita, hallon röda och gula. Där fanns plummon och krikon. Även så odlades jordgubbar.

Det böjes sig självt, att min mor måste vara mycket insatt i tillvaratagandet och beredningen till saft och sylt m. m. — Kompottas och mos av så många olika sorters bär och frukter. Deltersom min morfar för min far var ägare till godset, och min mor var skicklig i bär- och fruktberedning, så gick min mor

delvis sitt kunnande från
 hustru. Hans mor var född
 1831 och dog 1900. Hans mor var
 född 1870, och 1929 dog hon vid 58 års
 ålder. Vårja, liksom sedan hon
 vid 30 års ålder gift sig, till-
 varator och beredde hon alla
 de bär- och fruktsorter, jag
 i det föregående omnämmt.

1. Dessutom hade hon att låta
 tillvarataga och själv bereda
 alla de sorters bär, som växte
 i skogen. Gåsskult är en
 skogsgård med vidlyftiga
 marker, jag vill minnas c:a
 1600 tunnland total areal, var-
 av c:a 180 tunnland utgjordes
 av åker. Resten var skog och
 lagmarker, där alla handa
 bär växte. Huvudsakligen

var det blåbär och lingon, som
 i U. Kallas krösa. Men så
 fanns det vildhallon, björnbär,
odon, som i U. Kallas
oa. Det fanns också i bärr-
 markerna tranbär, som jag
 minns, att man gärna ville
 flocka egenhändig, och jag
 kommer särskilt ihåg, att
 jag som liten fick följa med
 henne på denna sorts bär-
 flockning i oktober och no-
 vember. Bären lysta röda i
 bärrer som små runda lyftor.

Björnbär var ett särskilt
 kapitel för sig. De ropades på
 lösten från anbuskarna och
 sedan lerygga man till jul
 en anbärsdricka så god, att
 jag varken förr eller senare

druckit en så ljuvlig dryck.
 Den stask på tunga och gom
 som tusen små nålar och den
 drycken är ej att likna vid
 vår tids fabriksbrygga, fädda
 drycker. Subären maldes först
 på kornkvävar. På sådan
 kvävar maldes tidigare lu-
 vudsakligt säd, men när
 de större, mera mekaniska
 kvävarna, kommo till,
 användes dessa gamla
 handkvävar luwudsakli-
 gäst till subärsmalning
 och benämndes därför,
 rätb och slät, subärskvävar.
 En sådan kvävar har jag ti-
 digare ritat och beskrivit
 i svar till Frägelista M 43
 "Kvävar och malning", och vill

Jag minnas, även i M 81 "matlagning".

Slämbär plöskades frostbitna sent på hösten och bereddes till saft.

Uyppor plöskades innan frosten kom, torkades, sedan de blivit urtagna, och användes till uypporsoppa.

Oxelbär ätos frostbitna, särskilt av oss barn, men också av de vuxna.

Nåbbär kunde ej användas i lushället men ätos med smak av barn, fastän dessa bär egentligen voro helt smaklösa.

Suräpples och Stäpples växte vida i Skogarna och en del gårdar tillvaratogs

Även dessa frukter.

De förut nämnda odonen
 kallades även för gahnnebär,
 emedan de ansågos fram-
 bringa svagsinnet, och de
 ätos i vägorlunda stor mängd.
 Därför var det inte många,
 som vågade tillvarataga
 dem. Jag minns, att jag som
 barn åt mängder och för att
 se, hur det stämde med folk-
 tron, men blev ganska besvi-
 ken, ty jag var lika klar i
 huvudet som förut. Jag hörde
 dock gamla personer tala om,
 att de aldrig vågat ens smaka
 på bären och inte hade en
 aning om, hur de brukades,
 men de trodde och förstod, att
 smaken skulle vara lik blåbärs.

Många ansågo, att om man
 åt blåbär fram på löstkan-
 ten, gick man mask i ma-
 gen. Därför torkade man vid
 denna tid mestadels blåbä-
 ren på plåt och förvarade
 dem sedan i linnepåsar
 för kommande behov till
 blåbärsoppa samt som me-
 dicin mot diarré.

Hjortrons växer ju endast i
 Norrland, men jag minns
 nog inte så job, att det fanns
 vid Hjortronbärens på Gåsblutt,
 men några mängder växte
 där inte. Du väger till mig
 65-årigs Gunnar Berglund,
 född i Genuleby socken,
 vet med bestämthet att hans
 mor gick ut och plöjade

Hjortron i Skogens, och min
 hustru, 49-åriga Anna-Pissa
 Skogsmark minns, att hon om
 10-åring såg samma bwin
 na flocka hjortron, och att
 det var gula stenfrukter.
 Varken fjör eller square
 har min hustru set sådana
 här, men det är en faktum,
 att de funnits i Småland.
 Hjortronplockningen skedd
 i augusti månad.

Smultron plockades under
 sommaren och äls med
 socker och mjölk men be-
 reddes aldrig till varken
 saft eller sylt. Fattiga barn
 plockade smultron och såldo
 till herrgårdarna eller till
 annat besett folk på landet.

2. Ortsteckningar för vunnåden, dön
bären växa, äro: bärskog, blå-
bärskog (dial.: blåbärsskog),
lingonskog (dial.: krösaskog),
hallongryt (dial.: hallagryt),
smultronhaga (dial.: smultra-
haga), eller smultronställe,
tjörnbärsnår (dial.: Svart-
hallagryt (el. - snår); Tjörnbär
kallas nämligen i nu. För Svart-
halla, Odonsbär (dial.: Outjars (häll)
(eller - tjarr), trambärsställe el-
ler - bär. Emelie är där en
bären växa. Slånbärsnår (dial.:
slånsnår). Slånbär kallas
nämligen slåns i nu. Tyggon
kallas nypa, och där de växa,
kallas nypasnår.

Ortsteckning för att vara utö
och plocka bär, var gå i bär-

skoyen.

Betydning för plats, där
bär växa ymnigt, är bärstäl-
le eller bärmark.

Betydning för att det
är gott om bär, är: bärrikt
i motsats till bärfälligt.

Betydning för att in-
samlas bär, är: plocka,
repa.

Särskild betydning för
att insamlas subär är: gno-
subär, men man sade ock-
så repa subär, (diab.: repa)

3. Min vaterligt har det
aldrig varit lag på, att en-
dast markägaren haft rätt
till skoybären, utan var väl
om han fick plocka frie.
Men detta utslutes inte,

att markägare velat förbjuda
 andra att plöcka bär på de-
 ras mark, och alldeles inga
 kunnarna har jag en bonde,
 som blir rasande, om han
 får se någons plöcka bär på
 hans mark. Om bärplök-
 ning har alltid stått fritt
 mellan båda bönder och
 bärplöckare. Generösa bönder,
 — däremot — ha aldrig ak-
 tat på sådant utom ansett,
 att det räcker åt alla, sär-
 skilt under goda bärår. Var-
 ken min morfars eller min
 far försökte någonsin förbjö-
 da någon att plöcka bär
 på Gåsskult, juto ens under
 dåliga bärår. Många mark-
 ägare ville nog, att de själva

Först och främst skulle få sin
bärbehov till fridsstället. De-
dan fick andra plocka efter.
På Horns herregård vid Väs-
tervik måste för i världens
torparnas plocka bär till går-
dens behov först och främst.
Fanns det sedan något kvar
att plocka, kunde de få det.

På byallmänning hade
bästugusittare samma rätt
som markägarna att plocka
bär men sägas, som sagt, med
sina ägor.

Stadsborna ha ofta varit
illa lätta som bärplocka-
re. En numera avlidne
varnarbetare från Oskars-
hamn, Karl Henrik Karlsson,
berättade för mig för ett 15-tal

är sedan, att Lars plöskade
 smultron på Hångsjönåla,
 en gård i Döderhult, intill
 M. - gränsen. Markägarens
 fiols be honom och sade
 helt spydigt: "Ja' har Ngre
 bär där hemma på gäp-
 pban nå, om du vill kom-
 me hem i plocke dom."

4. Ofta gick ett helt sällskap
 ut för att plocka, färskilt
blåbär, men även lingon.

Det kunde vara kvinnorna
 och barnen i en hel by, el-
 ler staturkvinnorna och bar-
 nen från en större gård,
 eller andra, som i det dag-
 liga livet löplo ihop och
 voro goda vänner. Det var
 inget ovanligt, att 10-talet

personer gingo till bärskogen
 i sällskap. Därom vittnas
 ett utrop från en svensk
 bärplöskerska, som påträffa-
 de ett bärplöskars-sällskap.
 På flera personers vittne i
 skogen: "Du kommer en
hög skraderoen (skradron)!
Sju kstrjknaskere å di!"

Hon kallade dem för "korg-
 knaskare" med tanke på, att
 det knaskar mot korgens kant,
 när man slänger ner en
 näve bär - eller mot korg-
 gens botten, om den inte är
 bottenkyld.

Gamla och barn voro de egent-
 liga bärplöskarna för, men
 äro prinnos i andra åldras
 deltag. Däremot ansågs det

som ett smantligt arbete att
 plocka bär. Mannen hade
 varken tid eller lust därtill
 och det var lätt att utsväma
 sig för andra karlars öga,
 om mannen gick med åt
 bärskogen. "Har du inte annu
 jöte?" Kunde han då få höra.
 Det var ju obökta, att det
 var mitt i skördetiden, som
 bären vore mogna och då
 hade mannen minst god
 om tid, då han måste hänga
 i fruo morgon till kväll
 med att bärja skörden.

5. Om Skallbär förekommo
 på herrgårdarna, så var det
 företrädesvis lingon och su-
llar, de förra till nytta, de se-
 nare till dricka. Se tid. 13!

Blåbär kunde också förekom-
ma som skallbär, men dessa
lån ansågs föra för något
simplare än t. ex. lingon.

Färdigt folk, såsom back-
stugusittare, brukade plöja
för försäljning till herr-
gårdar, finare bär - särskilt
då fruktans.

6. Där plöjerskans kläde-
dräkt bestod av lurvehäls
(schaltr), tjocka strumpor med
ornamanger, (ty det sådes all-
mänt, att ornen ej förmådde
lugga igenom dessa) samt för-
kläde. Matsäcken bestod av
grönt bröd och ost eller tor-
fisk, såsom sottkad vort
eller ort (= id), eller kallt
stekt fläsk, men sällan smör,

dels för att man ej hade råd,
 dels, och så, smet av smörret
 smälte i solvärmen. Drycken
 var vatten i bäckarna eller
 bämnmjölk i en liten kagge,
 som ofta bars i rep över ax-
 slen. Målsäcken förvarades
 och bars i en s. k. monke-
slonge (e. munkeslonge = en
 munkslunga), varu också
 kalla raggmunkar eller
 så stycke pannkaka (en
 pannkakelapp) kunde förvaras.
 Det var en mindre väska av
 skinn eller grovt tyg (ofta gräv-
 lingskinn). Den var försedd
 med lång rem att bära den
 i över ena axeln och när
 man gick, slog väskan tab-
 ten mot låret. Troligen bar

[0507]

namnet tillkommit därav,
 eller också därför att väskan
 med namn, stort sed, kunde
 likna en stenslunge, sedan
 som består av en läderlapp,
 var en lång snöre är fast
 i bägge ändar.

4. Thålet, var bären upp-
 samledes och transporto-
 rades kunde vara en s. k.
 bärkorg (körtj. el. körtje) el-
 ler en kamkruka. Torgan
 var av bred spän. I en skäp-
 pa kunde man uppsamla
 bären. Torgarna tillverkades
 av bergmakare antin-
 gen på orten eller på an-
 nan ort. I Jakobsberg, en
 litet ställe i Ström, visades
 födelsegård, fanns en korg-
 by

makare tillver-
 kade och sålde alla handa
 slags korgar ända in på se-
 kelskiftet. Jag minns denne
 man väl. (Jag är född 1904). Han
 gjorde större korgar s. k. hall-
spanne kstj (hallsparre-)
 och mindre s. k. skäppe kstj,
 men bägge hade samma
 tillverkningsstätt och fason.

Se bilden!

Skäppekorg.

Lock(e)korg.

Det fanns dubbelgrepada
 lockkorgar, större och mindre.
 De större kunde man upp-

saula de plöskade bären i
 för hemtransport. De vind-
 ne, s. k. skofstjle) kunde
 man plöcka bären i, men
 då var det rådligast att
 taga bort locket, som an-
 nars var till hindern, em-
 dan locket fälldes ut sidan,
 varvid man också fick fälla
 greparna med gavlarna.

Dessa borgan voro flätade
 av bröd, tunn spån, ofär-
 gad tillsammans med grö-
 na, lila eller röda spån,
 så att rutnåstater uppstod.
 Det var en nyare borg än
 halvspann- och skäppbor-
 garna och jag har själv
 använt sådan som mat-
 säcksborg till skolan. Thorge-
 fanns i den allmänna handeln.

Trukarna voro i gammal
tid av koppar eller messing
samt förtenta invändigt, för
än ej ärgförgiftning skulle
uppträ. Senare inemot
sekelstiftet kom den s. k.
blecktrukar.

Smultros trädtes av
barn på strå, men lilla
de man mysket, fisk
man flänga en bit nå-
ver av en björk och göra
en strut, som syddes ihop
med en tunn vidja. Det
var ju ofta så, att man helt
aförberett kom på en smul-
tronställ och då inte hade
något kärb med sig att
plaska den i.
Den annan äldre bärborg

Var den sugropade, som kunde
 vara försedd med lock. Den,
 som användes för bärplock-
 ning hade ej lock men
 en större sadan för upp-
 bänning kunde god vara
 försedd med lock. Se bilden!

Ha marknaden
 i dåvarande kö-
 pingens Fjeshelm
 i Nu. samt på

Thistedala marknad och
 Gellerums (Gellerums är uttalat)
 marknad i Ljorteds socken,
 (vilka båda socknar gränsar till Nu.)
 kunde olika sorters bärkor-
 gar inhandlas av borgma-
 nare, som reste runt på mark-
 nadsorna och sålde sina pro-
 dukter. Även fanns kringvand-
 rande borgförsäljare.

När det väste ymnigt
 med blåbär eller lingon
 hade bärplockarna med sig
 något stort uppsamlings-
 kärl, som de fälls i en
 skugga, och när de hade
 själva plockningskärl
 fyllt, tömde de det i det
 större kärlet, som kunde
 bestå av exempelvis en
 kambruka, en tvåkame-
 ruka (Fig. 3 & 4), en träas-
 ka (Fig. 1), eller en laggad
 större bytta. Det är klart,
 att många andra sorts
 kärl användes, men de
 nämnda voro nog de
 vanligaste till framt
 sekelskiptet. Fig. 5 visar det
 primitiva plockningskärl,
 näverströva. Se sid. 25!

Fig. 1.

ÅSKA

med blommor på locket

Fig. 2.

BYTTA

Fig. 3.

Kännkruka,
av mässing

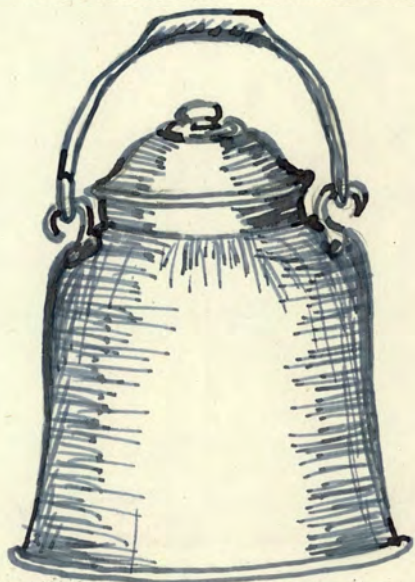

Fig. 4.

Träkännkruka
av koppar.

Fig. 5
Näver-
Strut.

Näverstruten gjordes genom
 att med kniv skära ut ett
 lagom stycke näver i en
 björkstam och flänga av det.
 Sedan snoddes struten till
 i handen. Uteftes kan-
 ter av näveret "borrad" man
 några hål med knivspet-
 sen och bydde i dessa hål
 med en mjuk björkvidja
 (eller annan mjuk vidja).
 9. I m. blev det knappast tal
 om sådana utstånd till bär-
 skogen, att man inte me-
 delbart skulle orka bära
 hem skörden - knappast
 sådana mängder heller. I
 uppsamlingsbarlen fanns
 i regel så bestanta land-
 tag, att två man kunde bä

na som hem, särskilt vad
 det gällde brukarna. Ås-
 kav och byllan var det
 fanns ställt med, då det
 bara fanns så litet böjt
 svehandtag på locket,
 men på något vis kånkades
 det alltid hem för att hål-
 las anlingan på torknings-
 plåtarna (bets. blåbär) eller
 i bartinorna (bets. lungen).

10. I gammal tid offrades
 för nästan allt, som skulle
 företagas — om man skulle
 påbörja eller avsluta ett ar-
 bete, man offrade för sådd
 för att få god skörd och när
 skörden var bergad, offrade
 man tackoffer. Så var det
 också beträffande bärplock-

ringen — man offrade, när
 den skulle påhöjas och gav
 tackoffer för bärskörden, när
 den var plökad. Sådant
 offer kunde bestå i en näve
 bär, som slängdes ut på
 bärstället. I partsättingen
 kunde bärplöckerskan gå ut
 till ett ställe i skogen, där
 hon t. ex. vriste, att det fanns
 gott om blåbärris, lyfta
 händerna över området och
 mumla: "Förvare da (dig)
 så into masken tar da."
 I blåbär blev det ofta mask
 på eftersommaren och det
 ville bärplöckerskan skydda
 sin tillänkta skörd emot.
 Likadant gjordes det be-
 träffande trädgårdsalster.

Ätliga femåriga Oskar Anders-
son från Vättervik, född i
Västern (gränser till m.) hörd
i sin ungdom en kvinna
vid namn Ida, kallad Hjorta,
smedan hon hushållade hos
en korgmakare Hjort, gå-
rteftes kallandet jära upp
och jära ner, ideligen mum-
lande: "Förvare da, så inte
kåpmasken tar da!"

Att spotta tre gånger för
god bärskörd var vanligt.

Ända från i min egen barn-
dom (född 1904), ropade vi barn,
om vi fingo se så bra bär-
ställe: "P-t-y för met (mit)
bärställe!" eller "Ty paa för
bärstället!" Men dessa ut-
rop gällde naturligtvis att fi

ha bärstället i fred för de and-
 ra barnen, som voro med.
 "Skogstippen" troddes vara
 en kvinnligt väsende, skön
 som en gudinna, och med
 en lockande, klar röst. Jag
 har hört några gamla säga,
 att de blivit lockade av
 Skogstippen under bärplock-
 ning, och att de följt henne
 oerhålligt djupt in i
 skogen, så att de sedan haft
 svårt att hitta hem igen.
 Många gånger fingo de läm-
 na bärskörden i skogen, för
 att mera obehindrat kunna
 leta sig till råna. De blevo
 som yra i luften. När
 Skogstippen kommit tillräck-
 ligt långt in i skogen med

bärplockaren, slog hon till ett
 flatskratt och vände ryggen
 till, och då befanns det, att
 hon var ihälig i bakkröp-
 pen som ett tråg eller en
 lig. Månad den, som blivit
 förvillad av Skoystipps och
 berättat om detta äventyr
 för mig, finns ännu en
 i livet, nämligen den
 omkring alliafemåringe Otto
 Nord på Viisterhults Ät-
 terdomshem, Hultgården.
 Men den gången var det ej
 fråga om bärplockning
 när ett annat arbete som
 han som dräng utförde i
 Skoyen. När Nord slutat sin
 berättelse, sade han: "Si Skoy-
 stipps ho nu fallost för kare

(Karlarna) å för då ser han
 sällan eller allri men kar
 gå i skojen å phäcke bär,
 för di förs inte. Men ho
 han va fali för små barn
 å vem som. Många tjän
 get (kärings) ha fått å
 göra te litte hem igen, ut
 Skoptippen ha viss sa (sig)
 för dom, om di ha gått å
 phäcke bär."

11. Sabbatsbrott var det att
 plöja bär på en söndag eller
 lördag, ty det räknades till
 sådant arbete, "som utan vå
 da kunde uppskjutas." Att
 böra in en höllas på en
 lördag, om regn eller
 uppkommo på lördag,
 och man då befarade att få

sine hö förderwat av väta an-
 lags icke som Sabbatsbrott.
 Det räknades till sidantur-
 lute, "som icke utan väda
 kunde uppskjutas." Men
 gå och plöcka bär en sö-
 dag fingo inte ens barnen
 göra, om så bara för att
 läras direkt. Det var synd.
 Än i dag leva gamla som
 aldrig skulle ha den rin-
 gaste tanken på att gå ut i
 skogen och plöcka så mycket
 som en halv liter bär en
 söndag. Om inte för så kom-
 me Skostippen att visa sig
 den gången; trodde man ju.
 Angående Skostippen, så
 är det så än i dag i N., att
 om någon kommer träsigt

och böndevivern, så säges man:
 "Du sid ut, som om sjähve
 Skogstippa hadde vat på da".
 Sen, som kom böndevivern
 från bärskogen befarades
 nämligen ha varit utsatt för
 Skogstippa.

12. Det finns gamla, som
 togo märken för bärskörden vid
 olika dagar eller tider. Jag har
 nu just talat med 82-åriga
 Albert Persson från Misterhult.
 De gamla märkena, som en
 del togs vid julafton, tjugondagen
 eller vid vårfrudag, kunde
 han inte men, sade han,
 "Kommer frost i maj, kom-
 mer inga blåbär" och "blir
 det frost i vintersomartid, de
 s. k. jännälarna, kommer

unga lingon, ej heller om det
 blir frost i början av juli." Han
 tillade: "Nu har han ju sett,
 att det ständes förra året (59).
 Vi fick frost under järn-
 mätarna och vi fick inte så
 krösa (lingon). Det var också
 frost dess förmån - i maj,
 om han minns - och vi
 fick heller unga blåbär."

-----

13. Av äppelsorter fanns det på
 Gåsshult några sorter, som voro
 mycket gamla, s. ex. astrak-
kaner och pippingar. Dessa be-
 vare voro små, runda och
 gulvita. Astrakanerna voro ge-
 nonskinliga, då de voro full-
 mogna. Bägge dessa sorter voro
 färdiga redan i augusti. Dessa

två sorter ätos direkt från trädet eller som nerfallna och i huskället kommo de into till bleders. Men de voro gode och barnen kalasade på dem.

Av vinteräpplen voro citronerna förhärskande. När de skördades, lades de på vindsgolvet på utbredda papper och när de började smekna, voro de som bäst på vintern. Sedan fanns det många andra sorters äpplen, som ingen visste något namn på. Men skiljde endast på brunnaräpplen och vinteräpplen.

Av päronsorter voro augustipäronen de, som mognaade tidigast. Sedan kom en sort, som kallades brun-

krabas, emedan de hade som en
 lång brambals, vilken hade sin
 fortsättning i skaflet. Det
 fanns också syllpäron, vilka
 plövs på längden och koktes
 in och användes som dessert i
 sin lag. De blevo vid inkok-
 ringen röda och sågs myc-
 ket aptitliga ut.

Det var annars likadant
 med päronen som med äpp-
 lona. Det fanns många gam-
 la sorter, men man skiljde
 inte så noga på dem, men
 äro em man talade om in-
 kokspäron och sådana, som
 man åt direkt från trädet un-
 der sommarens lopp. Vi lär
 brukade koka hårda päron i
 vatten och det ansågs vi vara

en läckerhet. Rikare än ste-
ka äpplen i smör och med
socker och gräddt vis. Vinter-
tid stekte vi äpplen genom
en hänga dem i en björn-
bröd mitt i kakelugnsöpp-
ningen, och så fick det hänga
där, och smorra fram och till-
baka, tills det började vilja
spricka. Då var det färdigt
att äta med socker.

I N. måste man skilja
på träpära (trädpäron) och
johrpära (jord-), som är
samma som potatis.

Mycket sorter planterades
så småningom in av min
far, men min morfar, som
före min far, ägde gräset
planterade, mig veterligt ej

in några nya sorter. Linné för
 anlade, som jag redan skrivit,
 en ny fruktträdgård med
 både nyare päron- och äpp-
 lesorter. Bl. a. minns jag
 särskilt äkerö-äpplen. Han
 anlade också några spalje-
färonträd vid södra gaveln
 av Corps de logi, men vad
 den sorten heter, minns jag
 inte.

Trusbär, stickelbär, eller som
 man säger i U., sticklabär,
röda och svarta vinbär, träd-
gårdshallen o. dyl. vore av de
 äldsta sorterna och jag kan
 ej minnas, åt d. ex. vita vin-
bär sedermera inplanterades
Trusbärens, både bigarrä,
halvbigarrä och vanliga röda

voro de enda på Gåsshult.
Moraller = de svarta körsbä-
 ren, hörde jag aldrig nam-
 net på, förrän jag blev stor.
 Den man åt av den sorten, kom-
 mo från Vimmerby och sål-
 des av den förutnämnde
 Albert Persson, som med häst
 kömtade hem hela lass från
 Vimmerby, samt de mest
 vanliga körsbär. Sedan ställde
 han till med körsväng d. v. s.
 dans på logen i torpet, som
 han brukade. Någon spelade
 då dragspel och man dan-
 sade, medan Persson stod
 vid sin vagn och sålde ut
 de hemtagna körsbären. Han
 var affärsman, han. Tio och
 högst tjugofem öre pr lit. var priset.

Av plummon fanns "häskar" med s. k. gubblumma samt krikaträ (Krikonträd). Bägge voro gamla sorter och något nytt i den vägen inplanterades inte. Plummonen voro färdiga i augusti och voro då mycket stora och saftiga.

Men krikonen ätos helst frostbitna på löstas och voro ganska kärva. Det var mest barnen, som gouterade dessa.

En fin plummorsort, som både syltades, torkades eller boktes in, var Thatrium-plummonen.

På Gässlult ansågs nog i regel det gamla vara god nog och många nyare frukt- eller bärsorter inplanterades inte.

Husket sållas liorde man någ-
 ra särskilda namn på äppel-
 och päronsorter, mer än som,
 jag redan nämnt. Alla de
 nya sorterna med deras oli-
 ka namn visste knappast
 någon borde i nu om förrän
 långt in på vårt nya sekel.

Man nämnde helst enkelt
 bara sommersäpple, vinter-
äpple, sommerspära och vinter-
pära. De senare voro till iakttagelse.

14. Ortskänningar för bär-
 och plommonplantering voro
 inte särdeles utpräglade. Hörs-
 länsträden stodo i regel en här,
 en där och bildade mera
 sållan en lund som för-
 hallandet är i Vimmer-
bytrakten, där man nog kan

tala om Börsbärslunder.

Plommon växts ofta i håb,
och då bade man plommasä-
läcken — eller i snar, var-
vid man bade plommasnä-
ret (el. -ret). Någon gång före-
kom det, att plommonen do-
ro planterades som bersä, och
då hette det plommasbersä.
Exempel härpå var bl. a. tor-
pet Rilbäcken under Thill-
mare gård i Västrum, som
gränsar till U. Men detta var
för mer än 40 år sedan.

15. Skydd mot fåglar och
andra djur, som kunde ä-
stadkomma skada på odlade
bär och frukter, var i gammal
tid mest föjelskränning el-
ler ackerspöket, som talles

upp på en gårdsgårdsstör el.
~~lykt~~ och gjordes av gam-
 la, kasterade pläder, som
 stoppades upp med halm.
 Dessa skulle då halva år-
 men av kavajen (man
 sade tröjja) vara torrna
 och slängande i vinden.
 Man spikade ihop en kors och
 trätte upp det hela på samt
 lätte en gammal blockad
 på toppen. Det sådant gröke
 kallades också ärtspöke (el. ört-)
 emedan det också lättes upp
 vid ärtåker.

Så var det harskrampa,
 som framkallades oänd med.
 Den bestod av en brädlepp
 med något uppstående kantar
 och innanför dessa låg en

bred träffjäder, som fjädrade
 upp snett en spärliknande
 kulle med handtag. Man
 hörs i dessa handtag och
 svängde hela skramlan
 runt i luften och så skär-
 rande ljud uppstod. Förr
 kunde man få se bond-
 gummorna plötsligt sprin-
 ga ut på gårdplanen med
 harskramlan i höysta hugg,
 när de o. s. v. fäo se fåglar
 i korsbärsträden. På
 Gässhult fanns under be-
 dan "Freidunfeldtarnas tid"
 på 1700-talet, en sådan har-
 skramla, som jag såg i
 barndomen skrande bort
 fåglarna med. I regel kom-
 mo dessa tillbaka redan af-

ter om liten stund och förja-
de åter kalasa på lösker-
heterna i träden eller på
jordgubbslandet.

En nyare metod var
att som förtjänande Os-
kar Andersson bjänna
björnträg kors och tvärs i
bägarträdet eller kors-
bärträdet. När fåglarna ide-
ligen stötte emot dem "nät"
blev de, om inte helt skrä-
da, så åtminstone försik-
tigare och kunde kanske
inte med så mycket ätan-
de. Uppblasta papperspåsar
som fågelsträmmor blev
det senare i tiden, då
man inte längre behövde
vara så rädd om papp-

ret som förr, då det var out
 om det. För resten förekom
 inte påse förr i lantman-
 deln, så metoder kom inte
 till förrän långt in på
 1900-talet, likaså kom
 ännu senare metoder
 med staniolrensov, som
 skramla i bärödlingsarna
 nu för tiden.

I alla tider har det va-
 rit nästan oöjligt att hål-
 la fåglar och andra djur
 borta från bär- och frukt-
 odlingar, ty när de bara fått
 se om hur ofarligt gör-
 het är, ha de i stället helst
 använt det till "dass", och
 dessa har varit rena ironier
 för bär- och fruktodlarna.

ÅKERSPÖKE.

Fig. 6.

Beteckningar:

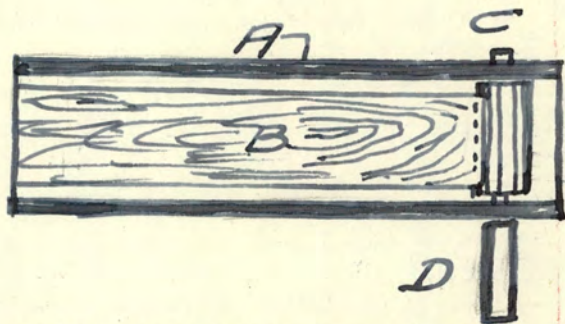
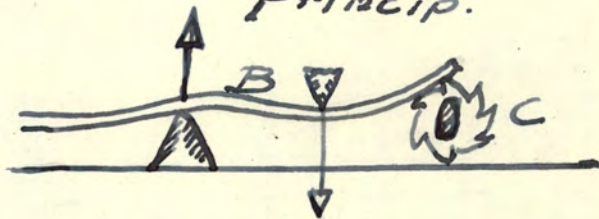
A = Stomme.

B = Fjäder.

C = Rulle.

D = Handtag, med oval sektion.

Harskramlans
Princip.

HARSKRAMLA.

16. Skörden av äpplen och päron skedde i regel bara genom nedskärning från trädet. De finaste frukterna plockades ned i förväg och buras upp på vinden för vinterförvaring, man rinto alltid var det tid till sådant noggrannhet som plockning i korg. Skulle man vara riktigt noggrann använde man stavs och korg eller också tog man ner frukt med fruktnestagare, en liten rund brädbit med långa ländor av järn runt kanten, och sattes fast gjord i änden av en lång stång.

Se bilden!

Att klärra i frukt- och bors-
 bärs träd var pojkers förtjus-
 ning och de voro i regel ej
 nödbedda i fråga om ned-
 flockning av frukt och bär,
 men de äldro uppmanna-
 de dem gärna: "Cit er nu
 först väl mätte påt däräppe,
 imma ni börjer nä flock-
 ninga, för annars bli då
 bafe (bara) to äte hohetien
 a vi få ingenting nä utå
 hällheta (härigheten)!" Det
 var alltså nästas princip, att
 bärplockaren först och främst
 skulle stoppa sin egen mag
 full, för att sedan kunna
 njutstå lusten att gång på
 gång under bjäras flockning-
 gen, äta och därmed stjåla tid.

Fällgrukt bars till gräsarna.
 I deligen under sossommar-
 rens lopp plökades fall-
 grukten, som under vätern
 fallit ned, upp om morg-
 namna och bars till sömhu-
 set. Migarräer och andra körs-
bär plökades mer för in-
 torkning och till sylt. Thors-
bärsträd är blent, och det
 länds ofta, så grenarna
 gingo av under pojkaras
 klättring. Tungva slog sig
 rätt illa, när de dumpt
 ned och själv har jag gjort
 ett par sådana luftresor,
 som jag inte glömmes. Vi
 hade på Fällhult ett jätte-
 träd med halvrigarräer. Det
 väts och grenade ut sig på

både höjd och bredd, så att
det slutligen var lätt när
småbjörnen kom till att
bära med mindre än att
riskera livet. Vi använde
s. k. fristående steg, men
den nåkte inte högt nog
för att kunna skörda i
trädet's topp. Så ett år, när
det bar en oerhörd skörd,
befalde far, att trädet skul-
le sägas ner, då han inte
såg några möjligheter att
skörda det. Han vågade för
pojkarne skull inte längre
ha det. Vi skördade nu för
sista gången detta träd, se-
dan det blivit fällt, men
inte heller det var så lätt,
som vi först trodde.

ett förkastligt säu ad skös-
 da på, var ad glä ner fruk-
ten, ty då skadades i regel
 grenarna, men likväl prak-
 tiserades dessa säu mycket
 för, särskilt ad obetänk-
 sam ungdom.

17. Tiu bärpalas kunde det
 bjudas på vissa gårdar en vis
 söndag, när borsbären voro
 väl mogna. Man ansåg
 kanske, ad man inte hade
 tid ad bärja den stora skös-
 den, men för ad den ej
 skulle förkomma, manade
 man, ad det var bättre
 ad låta andra få kalasa
 på den, sådana som kanske
 inte ägde några bärträd
 utan måste köpa bär.

I bland blev det vid sådana
 tillfällen dans i det gröna,
 om några spelmann kom
 tillstädes. Sådan tillställ-
 ning kallades bärsväng,
 men eftersom tu. är den
 till arealen största socknen
 söder om Dalälven, förkom
 det knappast, att ungdom
 från andra socknar blev
 inbjudna. Se om 'bärsväng'
 å sid. 40, där sådana var mera
 lagd på det merkaanta! Prä-
 söndag kallades det, när sam-
 me Albert Persson ställde
 upp sin körsbärslas vid kyr-
 kan och här såldo bär i påsar
 till kyrkobesökarna, speci-
 ellt då ungdomen. Men i kyr-
 kan fick man ej snaska med bär.

18. Ringors rensades på bräcka, alldeles som man gör trilla-
de äreter, och blåste över en
vanlig kaffebricka, som man
lutade något mot uppstäm-
lingkärlet och samtidigt
rörde i med fingertop-
parna. Det annat sätt var
att taga en näve bär och
växelvis hålla dem från
sina händer till den and-
ra, samtidigt som man
bläste bort smulor och blad.
Det gammalt effektiva sätt
var att pressa på en blåsig
dag. Då lade man sig på
längan rita på gräset och bredde
ut ringoren på den. Bläs-
ten gjorde sedan fön och av-
lägsnade de lättare partiklarna.

Det förekom även att en man
i var ända av lokuset sträckte
seu och skakade det i bläs-
ter, varvid smolket för all
Världens Vag. ^{De s. k. "löstar" i nypon}
^{topps ur med borstkniv.}

19. Hörnbärs karnades ur med
liarnab. Thrusbär suopades an-
tingen med en liten kniv el-
ler med fingrarna, liksom
svarta viubär, men de röda
suopades ej alls. Brigariær,
skulle iukokas och denne
karnades därför into ur. De
skulle helst sitta på sina skaff,
ty det ansågs vara fint att
sedan servera dem sådana som
dessert. [⊕] Nypon blövs ö "lyssa" tops bort.

20. Behandlingen av de olika bär-
sorterna efter rensningen var
olika för varje bärart. En

del ätos helst råa, såsom många
 ga sorters Börsbär, men bi-
garäer var man nogg med
 att få över av, för inbokning.
Jordgubbar ätos råa, med
 socker och gräddt eller mjölk.
 De gamla sade "jordgubbe-
mjölk." Men man gjorde
 också jordgubbs sylt. Trus-
bär och Stickelbär användes till
krämer, kompott och någon
 gång även till sylt. Vindbär av
 alla färger användes till
sylt och saft, men de svarta
 användes också medicinskt
i brännvin vid förkylning
 och magkrämpor. Av jord-
gubbar gjordes också saft nå-
 gon gång, samt kompott, och
 av Börsbär gjordes ibland saft
 och sylt.

Ballor ätos råa med mjölk
och socker, men man gjorde
också saft av dem. Pjörnbär,
eller som de äro kallades,
ljörballor eller svarthallon,
användes uteslutande till
sylt, om man inte åt dem råa.

Blåbär ätos råa med socker
och mjölk eller bakades in i
groot bröd. Ävenså gjorde man
saft av dem och sylt. Mest
fortkades de till blåbärsop-
por att ha till vintern. <sup>Blåbärs-
paullor
gjordes.</sup>

Ringor koktes i gammal
tid tillsammans med ho-
ring. till s. k. h8 ringsmos.
Ävenså koktes de osötade, ef-
tersom socker var både dyrt
och svårskaffbart. De ätos
med potatis, som bovel eller,

om de voro något stötade, med
potatis och mjölk. Av lingon
 gjordes också saft och sytt, s. k.
krösamos och detta blandades
 alltid ut till mättiderna
 med mjölk till lila färg.
 M. a. at man sådde mjölk-
blandad med till grönkorn
 och blodpalt, vilket benäm-
 nes kröv i palt i krösamos.
 Detta äts i slaktetid. Det äts
 även till episkosill och potatis
 och f. ö. användes krös dag-
 ligen till många olika rätter.
Lingonsaft kallades mes-
 tade för lingondrücke el-
 ler krösadrücke. Lingon kok-
 tes också tillsammans med
bötäpples och användes då
 till efterrätter. Ribas kokte

man ringen tillsammans
 med järnen, och även det var
 en efterrätt. Ringen på-
 stöttes också ibland och lades
 osokbrade i träkärl och ut-
 gjordes vinterbehov, man då
 måste vara värmsyns för
 att iska jäsa.

Öron användes man inte så
 gärna men inne i Småland
 användes de till kräm. Här
 vid kusten skyddes man dem.

Hallen hade alltid mask
 och därför sade man: "Bjurne
 mest du ska äta halla!"

Ärt som krös, sade man
 om sådant, som var gurt och
 odryggligt i smak.

Om man skulle på landet för
 alltid bli bjordna på saft och
 kakor.

Av traubär gjordes syft.
 Barmen äto otelbär på höst-
 ten, när de voro frostnyrna.
Römbärssyft användes icke
 på denna trakt för, uti
 veterligt. Lubär användes som krydda på
 vitt. Lubär användes mest till
 dricka, men i gammal
 tid använde man också
 subärens ilopkokta med
 honung till efterrätt. Även
 så koktes subärens med
 det förut omnämnda ho-
 nungsmest. Sådant kunde
 utgöra sovel men äro efter
 rätta. Av slubär gjordes endast
saft och det blev en utmärkt
 uppfriskande dryck, som
 ofta bjöds på under den
 värsta smittan. Av
ljortron, om sådana fanns, gjordes syft.

Maris myskelbär talas 82-åri-
 ga fru Trika Andersson, Väster-
 rikön. Hon är född i en grann-
 loken Liss U. - Hjortad- och
 hon säger, att hon som barn
 åt sådana bär. Väret var rött
 och sig ut som stenfukt (ett
 litet, litet hallon), men dessa
 små "hallon" växte i klasar till
 större bär, som barnen gärna
 åt och tyckte vara goda. Hon-
 nes dotter, förutnämnda Anna
 Lisa Skogsmark, har ätit såda-
 na bär, då modern påpe-
 kade för henne under en
 skuggpromenad, att dessa bär
 gingo att äta. Hon tyckte de
 var goda men något fadda i
 smaken. De äldre använde sig
 knappast av dessa bär. Plantan
 hade rätt stora, fjädriga blad, lika vibbär.

Protokningar för färska bär, vilka, tillsammans med mjölk, ätits som maträtt, voro för resp. bär följande: Jordgubbsmjölk seer jordgubbar med grädde, Smultronmjölk, blåbärsmjölk, hallonmjölk. "Smultra, blåbär, halla" äro de dialektala orden.

21. Ringor ställes med trästöt i ho eller tråg. Det fanns de, som malde bären i potatis-
kvarn och bevara i tiden i köll-
kvarn, sedan denna blivit upp-
fjensad, men då blev moset
svartaktigt och smakade järn,
så det ansågs vara en säure
metod. Anträffande mosets an-
vändning: se sid 60! Tills-
sjuariga Hilma Tillsjö och
tittiofemåriga Anna Persson,

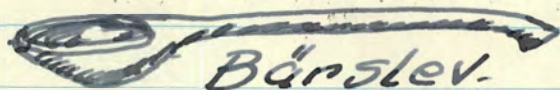
båda från Döderhult, (grannor-
 kus Lis Tu.) tala om, att man
 för i värden brukade blån-
 da råmjöl i sådant mäs
 och äta det med mjölk som
 nägon sorts efterrätt och bå-
 da kvinnorna sade, att detta
 var både god och närande.
 Det var krösamjölsgröt, el-
 ler rsjmjölshkrösa.

22. man brukade koka kräm
 av färsta bär - blåbär och
 hallon till resp. blåbärskräme
 och hallonkräm. Man redde
 detta kok med potatismjöl. Vid
bärrens monades endast lis-
gornas. Man kokade sylt
 av blåbär, hallon och smul-
tron och detta kallades drots-
ningsylt. Förutnämnda kriks

Andersson brukar säga sådant
 om i dag. Genus för nos
 är neutrum. Någon gång
 har jag nog också hört ordet
 i maskulinum, t. ex. "rör
 inte nosen!"

23. Syltkittel (diab. tjätel)
 var benämningen på den
 gryta, som användes till bär-
 kokning och även till frukt.
 Genom att vara betydligt
 större skiljde denna sig från
 andra grytor och kittlar. Med
slor av trä rörde man om i
 denna kittel. En sådan slor
 såndes alltid igen dels på
 sin storlek (större än andra slor),
 dels på sin blåliga färg, som
 den fäo av bären med tiden.

Bärslev.

24. Av svarta vinbär och av lila
gön gjorde man sur sylt, och
 av blåbär, av vilka man i slät
let gjorde sur saft — likaså
 gjorde man sur saft av röda
vinbär. Sötningemedel voro:
honung, melis (socker), zacka-
ris och som bidragande
sötningemedel: sötäpplen och
söta päron. Syltsocker i blummas art.

Av suräpplen kokades gelé
 till kötträtter, men då fingo
 inte suräpplena vara myg-
na. Denne gelé blev röd till
färgen och mycket god. Även
så kokades gelé av röda vin-
bär. Vissa suräpplsor gav
honungsgult gelé.

Man kokade både sockrat
 och osockrat mos av sam-

ma slags bär, t. ex. osötade Krösa
sa och sötade Krösa.

Man brukade också koka
svrt mos, varav man sedan
tog litet i bänder och koka-
de om till söt "ultefter räd
och lägenhet", ty det var
den förr rådande fattigdo-
men, som gjorde, att folk
sällan hade så mycket pen-
gar inne, att de kunde köpa
sötningemedlet i större par-
tier utan fick inköpa det,
accepter som man fick räd.

Ärredningen av sylt och
mos kunde tillgå på litet
olika vis. I en del fall köp-
tes först bröckerlagen för sig
och sedan hade man i bären
och lät dem koka c:a 10 min.

När vi sedan var skummat
och klart, var syftet färdigt.

En annan metod var att
först koka sockerlagen och
sedan röra i bären och koka
alltsammans så par tim-
mar under ständig rörning,
varvid man fick bytas om.
Sedan behövde sig skummas
och ansågs giva finare syft
En förutnämnda metod.

Vid beredning av nos
tömdes varvvis bär och socker
i killels och sedan kunde
jämna få stå och dra så par
timmar, ja t. o. m. över en
hal nat för att hafta sig
riktigt. Sedan koktes det
till nos en kvart under
ständig rörning.

Vid beredning av vinbärs-
 sylt skulle först lagen kokas
 och sedan skulle bären su-
 dast få en hastigt uppkok i
 samma lag. Därefter skulle
 bitlen skakas, tills man
 såg, att bären voro fyllda
 av lagen.

25. Sylten och most skydda-
tes mot jäsning och mögel
 genom att man fuktade en
 s. k. syltpappers och lade detta
 närmast på ytan. Dessutom
 bands en syltpapper över
 kärlet, t. ex. en kruka. Detta
 gjorde man för en 40-tal år
 sedan. I regel hade man
 också en god stensatt käl-
 lare, varii gärna into jäsning
 och mögel uppströdd på sylt.

26. Sylt och mas förvarades
 i bärbytta eller i bärtina,
 som i gammal tid bestod
 av en urholkad trästam,
 som man satte bollen i. Den
 var gjord av en sådan stam, som
 var murken i kärnan men
 frisk utåt barken, så att
 den var lön att urholka. En
 sådan tinns fanns i min fars
 föräldrahem, Ström i U. och
 har troligen ärvts från far
 till som sedan 1600-talet.
 Rängns gran användes lagga-
 de tinns och sådana fanns
 flera stycken i min föräldra-
 hem, Gässkult i U. De ur-
 holkade tinns tillverkades av
 varje bonde hemma, men de
 laggade gjorde laggarna. Den

sist laggaren i U. var nog
 laggern i Hagen (Laggaren
 i Hagen). Trukko, s. k. Sten-
krus användes också till sylt
 och kallades då syltprucka.

27. För fattigt folk, back-
 stugusittare och dylika, ut-
 gjorde lingonmoset det hu-
 vudsakligaste solet till po-
 tatisen, ja det överträffa-
 de nog l. o. m. sillen som
 sådant. Många familjer
 funnos, som verkarna ige-
 nom knappast konsume-
 rade annan mat än krösa
å pära (lingon och potatis).
 Detta har jag hört från så
 många gamla, att man till
 sist måste tro det vara sant.
 I. o. m. bröd kunde saknas ofta,

Särskilt under de tre Lungen-
 årens 1867, 68 och 69. Min far
 var född just 1868, då svälten
 var som störst, särskilt för
 de mindre burarna. Då prä-
 pädes lungenen och många
 sade: "Hvadde vi inte krö-
 pava - va hadde vi då?"

Phato intet." Most utspädes
 nästan alltid med mjölk (ej
 gräddt) och jag minns Kuap-
 past från min barnoms
 att jag en enda gång såg
 lungenstult eller de mos
 utspäta. Alltid serverades
 det i sin blåliga färg t.o.m.
 i de burnaste familjer.
 I min hem var det så och
 hos alla andra och man
 tyckte egentligen inte om

lingonsylten eller moset utspäts. En god kost var lingonsylt i mjölk och med kokt varm potatis, som man la de i det hela och åt med sked i djup tallrik. Detta kunde utgöra en målt. Detta kallades krösamos å pära eller krösamjöhk å pära.

Gröt bröd kunde ätas till detta. Sedan knäckebrödet kom till, använde man detta "isoppot".

I brist på mjölk användes lingonsmos utspäts med vatten och äts med svartgröt (rågmjölsgröt). Inom parentes kan sägas, att man också använde s. k. kirpsvatten till denna gröt i stället för mjölk, då den sinit.

28. Kubärsvälling av subär
 och rågnijöl koktes förr, sågs
 och förutnämnda kvinnorna
 Anna Karström och Hilma
 Nilsson. Ävenså koktes soppor
 av korngryr och vissa fruk-
 ter o. s. v. äppelbitar eller svis-
kon eller katrinplommon.
 Se sid. 64 om krösanjölsgröt,
 eller rågnijölskrös! Äppel-
gröt koktes av äppelbitar och
korngryr, liksom av plum
präror, s. k. träpräragröt. Var
 det i form av välling, hette
 det träpräravälling. Se-
 vare, när havregrynen kommo
 till, koktes havrevälling med
äppel- eller prärorbitar, svis-
kon eller katrinplommon.
Sviskon var risgryr, hopkok

ta med Thatriumplommon eller
sviskor. Den 'sviska' säger man
 i en 'sviska'. 'Odon' kallades för
 för blåbuke (blåbukar), om man
 inte sade 'oa'. Ja, som inte ab-
 tado på odonens "dåliga rykte",
 kokte en slags kräm (gröt el.
 mos) av blåbukar, örter och
 potatismjöl (reddes med det senare),
 och denna rät kallades för
blåbuckskräms, men som jag
 redan nämnt — denna rätt
 kom säkerligen från inlan-
 det, bl. a. Eksjö - trakten.
 Nu fru Ingrid Mathsen från
 Västerwik hade ätit den rätten hos
 en Eksjö-familj för c:a 45 år
 sedan, och hon tyckte, det var gott
 och så det hade samma smak
 som blåbärsmåttor.

29. Som sovel på bröd har jag
 sorts sylt och fruktmos ra-
 tats av M.-barna. "Jå går inte
 å gå på arbete må säent 88-
 jeh", har man sagt. Men bar-
 nen lade äppelskivor på smör-
 gås av grovt bröd - det har
 jag själv varit med om i min
 barndom (född 1904). Eller också
 hade man smörgåsar i ena
 handen och äpplet i andra,
 och så bet man växelvis. Åt
 slämningsarna, när de äta
 matsäck, har en smörgås i
 ena handen och en kopp
 blåbär (färska) i andra, samt
 tårna i sig några blåbär
 för varje bet på smörgåsen.
 Det har jag själv bett och det
 är gammaldags matsäck.

Och förkoms i nu. ända in
 på vårt århundrade, att
 det bakades in färsk blå-
 bär i grovt bröd eller i pann-
 kaka, och det kan nog förs
 komma än i dag. Månaderna
 har jag tjilat, som barn, ätit.
 Beträffande det grova brödet,
 kunde man även, helst om
 det var den tid, då unga
 färsk blåbär fannas, bre-
 da blåbärslyt på den ut-
 kavlade bogen och sedan
 vika in kanten av bogen
 runt omkring lyften. Nå-
 got särskilt namn på detta
 slags bröd, vet jag mig inte
 hava hört, men jag undrar,
 om man inte kallade det för
 blåbärskakor. Bogen utgjordes
 i båda fallen av ragnjöl.

Spannka-
ka av ve-
snävjöl.

Rikadant gjordes man med
vetebröd och äppelmos, en
 bedvänya, som lever kvar
 än, men det var ju en fi-
 nare slag bröd. I alla tre
 fallen bredes naturligtvis mo-
 set ut före gräddningen.

Metoden med blåbärs-
 moset och grovt bröd förekom
 gärna just vid hostens stora
 rågrödsbak men även vid
 andra tillfällen och ansågs
 vara, just till vissa tider.

Till raggmunk och ragg-
 pämkaka (bäggte rätterna av
 råriveren potatis och vetemjöl)
 äts alltid förr (och även nu)
brösmos utblandat med
 något mjölk (som alltid, när
 man skulle äta lingon). Till dessa
 rätter äts också stekt blås.

Till potatispannkaka (ugns-
pannkaka av kokt potatis), även
kallad pärpannkaka, äts
likadant krösamos, men
man bakade inte in det. Denna
pannkaksort bör ej förväxlas
med den å sid. 78 beskrivna
uggpannkakan av rå potatis,
ej heller med den å samma
sida beskrivna veterinjölspann-
kakan eller fläskpannkakan.

Till potatisplättar, som ock-
så i m. kallas för pärphyät-
ter, pärphyös, flytsudd (sudd)
pärmonk m. m., äts både stekt
fläsk och krösamos, men
inte heller i denna fall baka-
des det in, utan var och en
bredde ut tylta eller most
på plättan, under mätiden.

30. Följande bärsorter torkades: blåbär, körsbär, nypon.
Nypon och körsbär torkades i ugnsvärme. Blåbär torkades först i ugnsvärme och sedan kallt man ut de pappersblåddarna i solvärme.

De torkade bärna förvarades sedan på torra ställen, gärna i linnepåsar men även i träkärl, laggade eller svarvade, i tinnor, i skåpor, lådor, skänkblådor m. m. och användes till soppor: rasp. blåbärsoppor (i m. bager man blåbär el. blåbbär), körsbärsoppor och nyponoppor.

Särskilt blåbärsoppor (kom) äckt för ofta på bordet och barnen nyttja för att den var brun man ende, äckt för bärstark. (^{Bär}stark)

31. Följande sorters frukt har man av gammalt brukat ta på orten: Äpples, päron, plommon, krikon. Frukten skulle rensas före torkningen - Äpplena dessutom skalas och befräs från Bärhuset, som man i U. Ballar "bussen" samt skäras antingen i klyftor eller ringar. Plommon och Krikon kärnades ute av. Frukten torkades i ugnen på pappersbeklädda plåtar. Den torkade frukten förvarades i limmepärer, luggade, eller urholkade, eller soarvade träpärer, så som byllor, tinos, äskor, ävens i stumpärer, såsom krus o. dyl.

När man gjorde i ordning päron, skar man horsvitt

(vis juasset)
 uppifrån toppen (och låt klyft-
 orna hänga samman ned-
 till vid skaftet, som också fick
 bita kvar. Se bilden!

Sett från sidan

sett

uppifrån

Före äppelriparns tid fick
 man skära äpplena i klyftor
 eller lagom stora bitar, man
 när denna pipa av plåt kom
 till, körde man den igenom
 äpplet från juasset till skaft-
 tet och fick på så sätt ut
 hela kärnkäret, varefter
 man lätt kunde skära äpp-
 let i ringar. Men redan
 i min barndom (född 1904)
 kom äppelskalningsmaski-
 nen till — en liten apparat

som i stort liknade den spol-
 maskin, som också kallades spol-
 verk, och som väverskorna
 använde till att spola upp tråd
 med på papperstutor, och som
 sattes fast om en bordskant
 med en skruv under till. En
 liten var fanns på bägge dessa
 apparater. Benämningen
 skalningsmaskin är egent-
 ligt, ty apparaten var helt
 enkelt universell därige-
 nom, att den inte endast
 skalade äpplet, utan även
 tog ur kärnhuset och sedan
 skar äpplet i spiror, så att
 de så hängde ihop i stället
 för att utgöras av frön och
 andra skiljda ringar. Den
 lilla apparaten var genial.

Man sätter fast äpplet på
en trehornig gaffel, och när
man vovade, bunnrade ho-
la gaffeln med äpplet på.
Vi pojkar hade stort nöje
av den lilla apparaten och
gjorde på samma gång stor
lyfta genom att beva den
åt mor. Apparaten fylldes
således tre missioner: den
skälade, tog ⁽²⁾ ur och skär ⁽³⁾ äpp-
let i ett enda tempo.

I gammal tid brukade
ungdom från orten bjudas
till gårdar för att bereda
frukten till torboring och
då trakterades den, me-
dan man samtidigt roade
sig med sällskap, gätgifs-
ning o. dyl. ungefär som vid
bykläckning, potatisrön, etc.

Ävenså berättades sagor och skrönor, och gjordes levande rebusar, och vissa trollkonster. "Åh kan alltså hända, att vi to oss en sväng må, ut frykta ja färdiskuern", säger förutnämnde Albert Persson, "om då både funns usn må i sällskapet, som hadde hamnkyvet eller munnspej må sa (sig)."

32. Den torrade fruktens användes till soppor, vällingar, sötsoppor (som kunde bestå av både korsbär och päron), äppelsoppa, päronsoppa, äppelvälling (vari korngryn, eller i svetsade fall, risgryn, ingisk som ingredienser), päronvälling (vari havregryn kunde ingå).

Som föruing vid bröllop o.
 dyl. användes följande recept
 enl. förutnämnda 82-åriga
 frika Anderson: $\frac{1}{4}$ kg. ris-
 gryn, $\frac{1}{4}$ kg. torrade plommon
 1 näve bitsocker (för ha-
 de man toppsoker), 3 liter
 banob. Skulle kokas i vat-
 ten, tills alltsammans var
 fullständigt mosat. Att som
 kallgröt tillsammans med
 kall mjölk, och detta utgjor-
 de en sorts efterrätt på bröl-
 lopet eller kalaset.

Trimmorna kommo med
barsängsmat till sin
 grannevinna, när denna
 fäo barn. Det var havre-
 soppa med viskov. Havre-
 grynne skulle då koka för

sig själva, tills de blev sim-
 miga i vattnet. Dessa pas-
 serades sedan genom Sib.
 flommen (briskonen)
 hade då kokats i annat
 pärl och lades nu i soppan,
 och så blandade man i
 mjölk, och allraannans
 fisk etc uppkok, varefter
 det saltades och sockrades.
 Denna barnsängsmat an-
 sågs allmänt mycket nä-
 rande och stärkande.

Samma slags soppa an-
 vändes också till app-
tyhjperrevalling, när nå-
 gon varit brant sjuk och
 skulle stiga upp från sjuk-
 sängen. Sjuklingen ansågs
 bliva stärkt av soppan el-
 ler vällingen.

33. Min farfars far, Sven Magnus Andersson i Ström (M.) var född 1797 och död 1884. Min farfar Sven Magnus Reinhold Svensson var också från samma gård, som går i arv från far till son sedan 1600-talet, så att nu 9-de ledet sitter där som ägare och bonde. Farfar var född 1843 och död 1910.

Undantagskontraktet mellan dessa båda (far & son) skrevs och utväxlades den 24 oktober 1867 och det kontraktet finns i min kusins Allan Svensson i Ström, (företämnad 9 de ledet) ägo. En passus i kontraktet lyder sålunda:
 "Som vi undertecknade (man och hustru) upplåtit vår egande

hemmansdel Ett 6 del man-
 tal Ström till vår son Gren
Magnus Reinhold och dels hus-
 tinn Augusta Mathilda Olofs-
dotter och skall vi oss nämna
 de hemmansdel erhålla
 undantag uti hela vår
 öfriga lispilid i följande
 ordning nemligen (här
 uppräknas "spannemål" m.m.)

Forts. " 1/3 af trädgårdsfruk-
terna samt 1/3 af den så kallade
 gamla torstens till potatis
 och kål och kryddel-
land " etc.

Härav ser man, hur viktigt
 det var för de avträd-
 ande gamla, att de fingo

förbehålla sig $\frac{1}{3}$ av fruktens
 som blev på gården under två
 godsdagar.

På Grässhult var det
 så från gammal tid, att
 statarna fingo taga all
 frukt av gården när-
 liggande träd, som inte
 stod inom trädgårdens
 inhägnad. Radugårdskar-
 len under min mor-
 fars och fars tid (min far
 övertog näm. gården efter sin
 brorfar - min morfars) hette
 Albert i förman och hade
 stat. På den stora cor de
 lojin, som utgjorde träd-
 gården, stod ett päronträd,
 som allmänt kallades
"Alberts päronträd".

34. Följande slag av torkad
frukt brukade man av gammalt
 köpa i handelsbodarna:
thaimplommon, russin, ko-
riuter, som blev allt vanligare
 kring sekelskiftet; sedan kommo
fikon, som i Sv. kallas "fika". (I trak-
 ten av Spillingaryd, Småland, hade de för sin rolig benäm-
 ning: "bötamonka" = byk-
 munbar). Men fikonen an-
 vändes endast vid julerna
 som godsak, likaså dadlar,
 som kommo i handeln
 mycket senare än fikonen.
 All annan torkad frukt
 odlades och torkades i hem-
 men. I skogen tillvaratogs ju
 också vilda fruktar - sur- och
 bötäpples.

35. Följande bär och frukter
 har man av gammalt be-
 retat saft utav: blåbär, liu-
gon, vildhallon, röda träd-
gårdshallon, körbär, röda ^{moreller}
viubär, svarta viubär, slän-
bär, jordgubbar. Detta var all-
 så bärn. Även klartär gjordes saftar.

Av följande frukter be-
 reds saft: äpplen, sväröpplen

Följande bär och frukter
 har man av gammalt berett
vin utav: lingon ^{mågon göm}, körbär, klar-
bär, viubär både svarta, röda o vita,
slänbär. Detta var alltså bärn.

Av följande frukter be-
 reds vin: äpplen, plommon.

Klartär och byllbär odlades som
körbär i trädgårdarna.

Merodning av saft:

Vatten och bär eller frukt fisk
 koka, tills man har ättke-
 på, att bärens eller frukten
 var fullständigt urkokta.
 Sedan sättes en handduk
 upp, och denna skulle vara så
 tunn i vävnaden, att den ut-
 gjordes för sil. Genom denna
 sil slog man nu frukt-
 eller bärmassan, och det
 fisk stå så och rinna, tills
 det var tillfyllest genom-
 runnet. Därefter slogs den
 avrunna saften i syltkittel
 tillsammans med erforder-
 lig mängd socker. Allsam-
 mans fisk nu så uppkok
 under 10 till 15 minuter, var-

efter det skummades av.

Vår saften var klar, östas den i varma flaskor, korkades, (korken skulle först kokas för nödvändig rejuvitet), kartades, fisk, kvarna och nedbars i källaren för konserverbehov. Under vissa förhållanden, d. s. dåliga bärar, kunde bärmasen kokas om till s. k. eftersaft, som var sämre. En gammal historia, som belyser detta, är följande:

En familj blev inbjuden, till en annan på saft. Värduinnan satte fram sin serveringsbricka med en flaska saft, en tillbringare väsen och glas. De gäst-

ande fingo de sticketen på
flaskan. Där stod tydligt
präntat: "Drift för vnkare
främmande."

Vid beredning av vin be-
nades såberligen inte gäst, utas
självä frukt - eller bärsaf-
ten fisk självjäsa. Senare till-
kom vinjästen. Hårsbärvin var
det vanligaste och det bjöds på
särskilt vid begravningar. I
N. tycks det ej ha förekom-
mit mycket vinberedning
hos allmogem, troligen av
den orsaken, att det på grund
av brökerättingen var en
mycket dyr och påkostad
framställning och N. var i
gammal tid en mycket
fattig broker. Därför går det

knappast äro genom räntal
med gamla personer få ut
något av egentligt värde i
fråga om gammaldags
vinberedning.

36. Om man i hemmen av
gammalt brukat bereda si-
rap av bär och frukt, t. ex.
av subär, det har jag aldrig
hört någon gammal per-
son tala om. I man si-
rapen kom i handeln, tog
mycket vildhonung till
vara, när bina svärma-
de och man fick se en bi-
svärm i skogen. Man följ-
de svärmen till det illaliga
trädet, där den lade honungen
och tog i rättas tid vara på
denne. Men man odlade ju
också bin.

Av saften i vissa träslag,
 särskilt ljumsav har för-
 dondags beretts sirap genom
 att man borrade hål ge-
 nom barken och så styp-
 te i stammen. Man ko-
 bade den uppblånade saften
 till sirap. Vid beredning

av ljumsav, har jag
 hört, att man hade upp-
 hällade stonar i saften, som
 man hållt i en träho el-
 ler så tråg, men vem el-
 ler vilka, som berättat mig
 detta, kan jag inte svara
 mig. Jag tror, att det var
 någon, i en landstorm-
 förläggning på Gåshult
 under första världskriget,
 som talade om detta, möj-

liges koken, som heter Strand
 och, om jag minns rätt var
 han i det civila stenkuggare.
 Det talades under en vid-
 dagrast om gammaldags
 framställning av sötmelef.
 Det kom på tal, just em-
 oan Strand serverat soft-
 soppa till landstorm-
 männen. Han hade väl
 hört om denna hemtillverk-
 ning av de gamla.

Att sirap skulle ha trots
 blivit beredd av djurblod, har
 jag inte hört, men väl att
lakrits bereddades av orn-
blod — en del sade rätt-
blod. Vi barn, som gärna
 ville köpa lakrits i han-
 delsboden, undrade, om inte

de äldre berättades sedan för oss, för att vi inte skulle äta så mycket lakrits, som den tiden såldes i s. k. lakritsremmar av en Skovens tjocklek. Hur det förhåll sig med oru och näbbblod, fick man aldrig riktigt klart för sig.

37. Om man bered ättika av s. k. bohna äpplar, som ställts åt jäsa eller av römbär, bärnes jag inte till. Att det dock var möjligt, kan jag förstå därav, att jag i barndomen en gång kände lukt av ättika eller mera av brännvin i den s. k. kalvtäppan på Träskult. Jag gick åt det

håll, varifrån lukten kom,
 och där stod ett sötäppel-
 träd, och det visste jag nu
 förut. Men nu låg där
 alldeles fullt med sötäpp-
 len i det våta gräset i sol-
 skenet. Äppelna hade jäst,
 så att de voro bruna, ugn-
 ka och smarkna och det
 luktade faktiskt ättika
 eller brännvin av dem.

Men bättre var den
 doft, som i min barndom,
 i syltungs- och saft-
 ningstid, kom från spi-
 seln i det stora herr-
 gårdsköket. Det var en
 ljvlighet för näsa och
 smaknervar hos en pojke,
 som gärna ville vara med och
 avsmaka härligheterna.

Tillägg till M 132. "Bär och fruk-
ter i Lushället." Uppställning
från Misterhult av Gunnar Höpman

5. Av en handling har jag få-
bit på ett gammalt ar-
rendekontrakt mellan gods-
herren till Misterhults gods,
M. J. Hammarshjöld och
dennes torpare Anders Peters
Tilskon. Kontraktet är helt
när sambart till godsherreus
fördel och rito minst be-
träffande bärleverans till
godset. "Strömmingstorpet"
hette torpet, och enligt kon-
traktets § 3 skulle torparens
leverera olika sorters bär:
"3:0 Utom denna skatt
skall torparens till mig är

ligen Refrera 3 Kappar as-
ka, sex Kappar Enebär, 3
Kannor Lingon, 1 n Kanna
Smultron, 1 Kanna Hallon,
1 Kanna Hallon och 2 Kannor
Blåbär, samt prima 15 tt.
Blåbär eller $\frac{1}{2}$ tes Täger.

Det var, som synes, strän-
ga bud, och man kan i
samning andra, hur t. ex.
en hel kanna smultron var-
je är skulle kunna upp-
bringas, även under sådana
år, då knappast så smul-
tron växt. Som exempel
kan nämnas, att knappast
så enda smultron kunde
plockas i hela Småland
år 1959. Många sådana dåliga
börar ha funnits genom tiderna.

Torparen på Södramon skul-
le ärligen till den älskade
godsherron på Tässkult le-
verera en kamma smultron,
en kamma hallon, två kammas
blåbär, fyra kammas lingon, sex
kappor subär.

Det var under Freidenfeld-
tarnas tid, först gamle ma-
jorons, sedan dennes söners,
rytmästarens och kammar-
junkarens. Därefter blev min
morfar, patron Uolin, ägare
till godset och efter denne,
hans mag, min far, patron
Svensson, men under deras
tid var det ingen fråga om
lämplighet till godsherran.
Sådana stränga bud stökos ut
ur arrendekontraktet för
torpen och det för alltid.